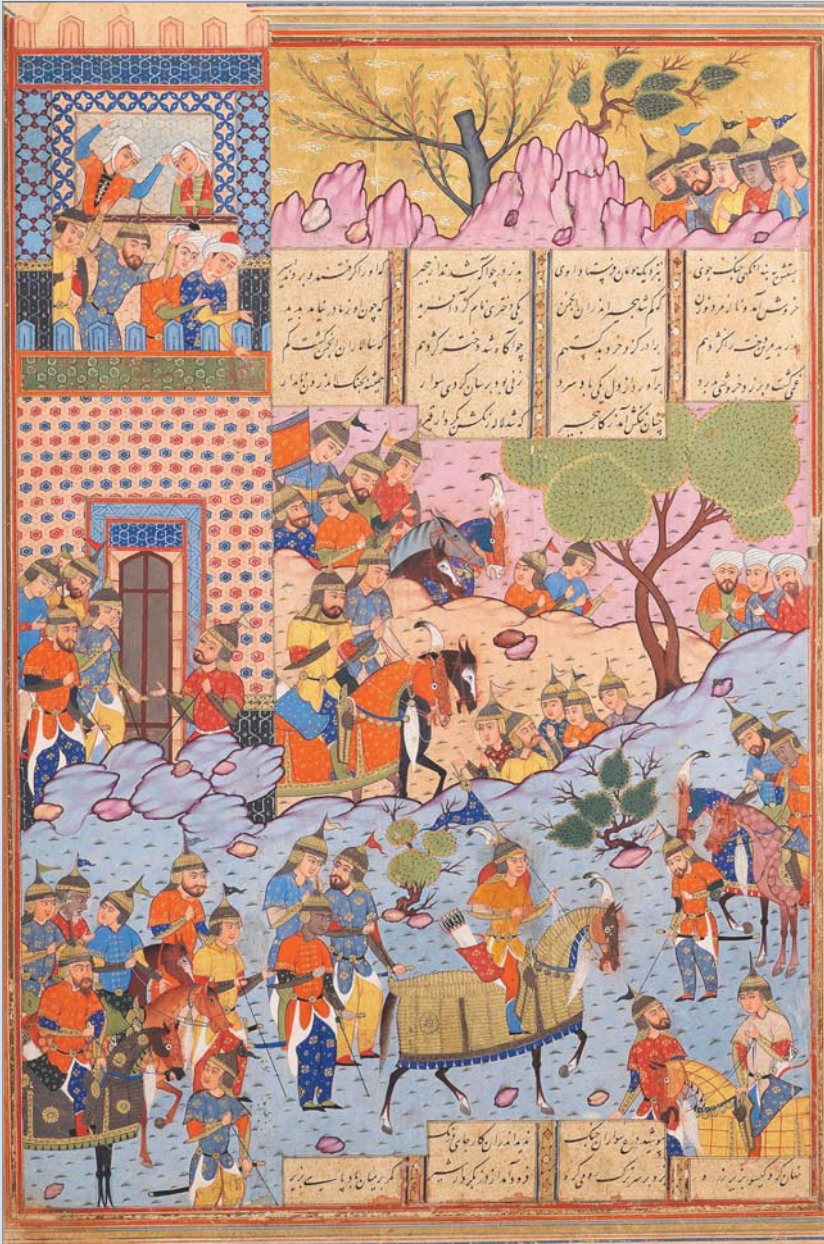

گرد آفرید زن رزم آور شاهنامه

فاطمه ماهوان

دکترای زبان و ادبیات فارسی، استاد دانشگاه

ونکوور کانادا

هرآنکس که شهنامه خوانی کند چه مرد و چه زن پهلوانی کند

نبرد سهراب و گردآفرید، نگرشی وسیع و جهان شمول به مقوله نبرد است که در پیوند با افسانه‌ها و اسطوره‌های جنگاوری زنان قرار گرفته، نامه ورجاوند شاهنامه را در پیوند با اساطیر و حماسه‌های باستان قرار می‌دهد. دختری که «سر و موی او از در افسر است»، درع سواران جنگ پوشیده تا به فریب و چاره آسیب سهراب را دفع کرده و مانع تسخیر دژ سپید شود. درگیر و دار نبرد، سهراب که رجزخوان در تقلای غلبه بر هم‌آورد است، با ناورد و ویله‌کنان به گردآفرید نزدیک می‌شود، کلاه از سر گردآفرید فرو می‌افتد، سر و مویش نمایان شده و هویت زنانه او آشکار می‌گردد: «بدانست سهراب کاو دختر است». این مصرع اوج حیرت و تمجید سهراب به ایرانیان را نشان می‌دهد که «کز ایران سپاه، کنون دختر آید به آوردگاه».

چو بر زین بیچید گردآفرید
بزد نیزه او به دو نیم کرد
به آورد با او بسنده نبود
سپهد عنان اژدها را سپرد
چو آمد خروشان به تنگ اندرش
ز ره بر برش یک به یک بردید
نشست از بر اسب و برخاست گرد
بیچید از روی و برگاشت زود
به خشم از هوا روشنایی ببرد
بیچید و برداشت خود از سرش
(فردوسی، ۲/۱۳۳/۲۰۱-۲۰۵)

سهراب که رجزخوان در
تقلای غلبه بر هم‌آورد
است، با ناورد و
ویله‌کنان به گردآفرید
نزدیک می‌شود، کلاه از
سر گردآفرید فرومی‌افتد،
سر و مویش نمایان شده
و هویت زنانه او آشکار
می‌گردد: «بدانست
سهراب کاو دختر است».
این مصرع اوج حیرت
و تمجید سهراب به
ایرانیان را نشان می‌دهد
که «کز ایران سپاه، کنون
دختر آید به آوردگاه»

گردآفرید زنی است که درع سواران جنگ می‌پوشد و در هیأتی مردانه به نبرد با سهراب می‌رود. گردآفرید با ترفندی زنانه، دل از سهراب می‌رباید و به این طریق سهراب را مغلوب خود می‌کند. برخی از روایات شفاهی شاهنامه، داستانی دوگانه از نبرد سهراب و گردآفرید بیان می‌کنند که از سویی با رزم گردآفرید و از سوی دیگر با بزم شبانه رستم و تهمینه در ارتباط است؛ رستم در شکارگاه با نقاب‌داری به نبرد برمی‌خیزد، در گیرودار نبرد نقاب از چهره هم‌آورد رستم فرومی‌افتد و رستم درمی‌یابد که او یک زن است. این زن خود را تهمینه دختر شاه سمنگان معرفی می‌کند (زریری، ۱۳۶۹: ۲). بر طبق روایت دیگر هنگامی که پهلوان خوابیده است اسب او را که سرگرم چراست، می‌ربایند. پهلوان پس از بیدار شدن، در پی جستن اسب خود به زنی می‌رسد که خود را رباینده اسب پهلوان معرفی می‌کند و به او می‌گوید در صورتی که پهلوان با او هماغوشی کند تا از پهلوان صاحب پسری گردد، اسب را به او پس خواهد داد. پهلوان این بایست را پذیرفته و اسب خود را گرفته، می‌رود و پس از رفتن

او زن از او دارای فرزندی می‌گردد که بعدها به جستجوی پدر می‌رود (خالقی مطلق، ۱۳۹۳: ۳۳).

گردآفرید، تنها زن جنگاور شاهنامه نیست. گردیه، خواهر بهرام چوبینه، نیز در نبردها شرکت می‌جست و برخی از قهرمانی‌های او در نگاره‌ها به تصویر درآمده است.

نبرد سهراب و گردآفرید، شاهنامه رشید، نسخه شماره ۲۲۳۹، محفوظ در موزه گلستان تهران، مورخ ۱۵۱۳۲/هـ ۱۸۱۲ م، مکتب اصفهان، ابعاد نگاره mm ۱۴۵ x ۲۷۰

صحنه‌ای از نبرد سهراب و گردآفرید، شاهنامه شاه طهماسبی، برگ ۱۱۴۳، محفوظ در موزه هنرهای معاصر تهران، مورخ ۱۵۲۷ (۱۵ to)، مکتب تبریز، ابعاد نگاره mm ۲۶۶ x ۳۱۵

منابع:

- خالقی مطلق، جلال (۱۳۹۳): داستان رستم و سهراب، به کوشش محمد افشین وفایی و پژمان فیروزبخش، تهران: سخن.
- زریری، عباس (۱۳۶۹): داستان رستم و سهراب: روایت نقالان، تهران: توس.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۹): شاهنامه (ج ۸-۱)، به کوشش جلال خالقی مطلق، چاپ سوم، تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.